

Śmierć w obliczu konfliktu zbrojnego

Współcześnie coraz częściej odbiega się od pokojowego współistnienia narodów, a konflikty zbrojne stanowią sposób rozwiązywania sporów. Konflikty te nacechowane są bezwzględnością, okrucieństwem oraz atakami na ludność cywilną. Dlatego też w takich sytuacjach refleksje nad śmiercią stają się z całą pewnością silniejsze, wtedy bowiem człowiek spotyka się z nią niejako bezpośrednio². Ataki na ludność cywilną obok ataków na cele cywilne stanowią jedno z najpoważniejszych i najczęściej spotykanych naruszeń zasad prowadzenia konfliktów zbrojnych. Działania te łamią podstawowe normy praw człowieka. Coraz częściej osoby niebiorące bezpośredniego udziału w konflikcie – w tym dzieci, starcy i kobiety w ciąży – stają się ofiarami toczących się walk.

O skali wciąż aktualnego problemu cywilnych ofiar konfliktów zbrojnych mówią szacunkowe dane – i tak w latach 1990-2000 osoby, które nie były członkami sił zbrojnych, stanowiły ok. 90% wszystkich śmiertelnych ofiar toczących się w tym czasie wojen³. W ciągu roku w wyniku bezpośrednich ataków umiera średnio aż 52 tys. ludzi, a kolejnych 200 tys. ginie z powodu pośrednich skutków walk⁴. Niepokojący jest również fakt, że ryzyko poniesienia śmierci przez osoby cywilne znajdujące się w ogniu konfliktów zbrojnych jest ponad dziesięciokrotnie wyższe aniżeli globalna średnia zgonu w wyniku morderstwa⁵. Problem pogłębia również fakt, że większość współczesnych konfliktów cechuje się nie międzynarodowym, ale etnicznym i narodowym charakterem – to zaś potęguje masowe i powtarzające się ataki na ludność cywilną.

Wciąż pojawiające się konflikty oraz niemożność ich wykluczenia ze stosunków społecznych sprawiły, że coraz częściej zaczęto zauważać konieczność zmniejszenia ich okrucieństwa – tzw. humanizacji konfliktów zbrojnych. W celu ochrony ludności przed skutkami toczących się konfliktów prawo międzynarodowe wprowadziło gwarancje mające zapewnić nienaruszalność podstawowych uprawnień jednostek.

1 Uniwersytet w Białymstoku.

2 A. Wedel-Domaradzka, *Śmierć a prawa człowieka*, Toruń 2011, s. 92.

3 *Women, peace and security. Study submitted by the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1325 (2000)*, New York 2002, s. 15.

4 *Human Security Report 2005. War and Peace in the 21st Century*, New York – Oxford 2005, s. 134.

5 J. Dobrowolska-Polak, *Ludzie w cieniu wojny. Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktów zbrojnych*, Poznań 2011, s. 9.

Wspólnie ujęte normy praw człowieka i prawa humanitarnego tworzą fundamentalny standard humanitarny⁶. Wśród działań podejmowanych na rzecz ochrony ludności przed skutkami toczących się konfliktów wskazać należy przede wszystkim wypracowanie międzynarodowych zasad prowadzenia konfliktów. Przestrzeganie przez strony konfliktu owych reguł pozwala bowiem na udzielenie większej ochrony ludności pośrednio uczestniczącej w walkach oraz objęcie regulacją ustawową nowych obszarów normatywnych stosunków międzypaństwowych. Podstawowym zadaniem obowiązujących norm prawa międzynarodowego – podjętym w celu usystematyzowania sytuacji ludności, niezależnie od tego, z jakim konfliktem mamy do czynienia – jest wyznaczenie pewnego podstawowego „standardu ludności”. Polega on nie na wyznaczaniu kolejnych reguł, ale na zebraniu obowiązujących zasad i norm, które byłyby gwarantem ochrony jednostki „w poszanowaniu dla jej bardziej podstawowych potrzeb, bez ponoszenia ryzyka osiągnięcia minimalnego progu ochrony i tym samym obniżenia standardu istniejących zasad prawa międzynarodowego”⁷. Niestety, obok ataków na cele cywilne i tzw. ataków bez rozróżnienia, ataki na skupiska ludności cywilnej wciąż stanowią jedno z najpoważniejszych naruszeń przyjętych zasad prowadzenia konfliktów zbrojnych.

Obowiązujące regulacje o charakterze międzynarodowym przestrzegane powinny być podczas konfliktów zbrojnych toczących się między państwami, jak i w konfliktach wewnętrznych. Zasadniczymi aktami normatywnymi, stanowiącymi fundament zasad prowadzenia konfliktów zbrojnych są regulacje tzw. Konwencji Genewskich oraz Protokołów Dodatkowych. Konwencjami są umowy międzynarodowe zawierane między państwami w formie pisemnej, z których wynikają dla państwa zobowiązania o charakterze prawnym. Idea swoistego „kodeksu humanitarnego” wywodzi się jeszcze z XIX wieku i zapoczątkowana była przez działacza społecznego i gospodarczego Henry’ego Dunanta⁸. Powszechnie przyjęto, iż narodziny międzynarodowego prawa humanitarnego wiążą się z wydaniem w 1864 roku I Konwencji Genewskiej „o polepszeniu losu rannych wojskowych w armiach czynnych”. Wcześniej umowy zawierane przez walczące strony czy zasady prawa zwyczajowego miały charakter jedynie częściowy. Podpisanie owej konwencji wynikało głównie z coraz powszechniejszego przekonania o konieczności przeciwdziałania stratom powodowanym przez toczące się konflikty zbrojne. Wąski zakres przedmiotowy wskazanej konwencji nie pozwalał jednak na zastosowanie jej w inicjatywach mających na celu m.in. ochronę ofiar cywilnych to-

6 Ibidem, s. 122.

7 J.D. Vigny, C. Thompson, *Fundamental Standards of Humanity: What future?*, „Netherlands Quarterly of Human Rights” 2002, nr 2, s. 188.

8 Wydana przez niego książka *Wspomnienie Solferino* dała początek akcji propagandowej, która doprowadziła w konsekwencji do utworzenia Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża i do uchwalenia I Konwencji Genewskiej w 1864 roku. Za wkład w rozwój międzynarodowego prawa humanitarnego otrzymał w 1901 r. pierwszą Pokojową Nagrodę Nobla. Szerzej zob. *Zeszyty Pedagogiczne Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy*, Zeszyt B.

czących się wojen. Wydana w roku 1906 Konwencja Genewska rozszerzała zakres udzielanej ochrony również na personel sanitarny stowarzyszeń pomocy, działający przy wojskowej służbie zdrowia – jej obowiązywanie na mocy podpisanej w Hadze w 1907 roku konwencji zostało rozciągnięte na wojnę morską. Po I wojnie światowej, w 1929 roku podpisano w Genewie kolejne konwencje, w których szerzej unormowano kwestie dotyczące polepszenia losu rannych.

Tragiczne wydarzenia II wojny światowej uwydatniły potrzebę wprowadzenia nowych uregulowań dotyczących sposobów niesienia pomocy i zapewnienia ochrony żołnierzom rannym, chorym lub wziętym do niewoli, jak i rozszerzenia prawnej ochrony na ludność cywilną. Na Konferencji Dyplomatycznej w Genewie w 1949 roku została uchwalona nowa, znacznie poszerzona wersja Konwencji Genewskich, które wraz z Protokołami Dodatkowymi przyjętymi w roku 1977 powszechnie uważane są za trzon Międzynarodowego Prawa Humanitarnego. Uchwalono ówczesnie następujące konwencje:

- I Konwencję Genewską „o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych”⁹, która objęła swoją regulacją rannych i chorych żołnierzy, personel sanitarny i kapelanów;
- II Konwencję Genewską „o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu”¹⁰, chroniącą żołnierzy rannych, chorych lub rozbitków, personel sanitarny i kapelanów;
- III Konwencję Genewską „o traktowaniu jeńców wojennych”¹¹, udzielającą ochrony żołnierzom wziętym do niewoli;
- IV Konwencję Genewską „o ochronie osób cywilnych podczas wojny”¹², która chroni osoby cywilne na terytorium nieprzyjacielskim i okupowanym.

U podstaw wszystkich czterech konwencji leży zasada, w myśl której „w czasie wojny osoby, które nie uczestniczą bezpośrednio w walce, i takie, które zostały z walki wyłączone przez chorobę, rany, wzięcie do niewoli czy jakkolwiek inny powód, powinny być szanowane i chronione przed skutkami wojny; tym osobom, które cierpią, należy zapewnić pomoc i opiekę, bez żadnej dyskryminacji”¹³.

Z punktu widzenia analizowanego tematu największe znaczenie ma IV Konwencja Genewska dotycząca ochrony osób cywilnych. Jest to regulacja całkowicie

9 Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171).

10 Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (Dz.U. z 1956 r. Nr 56, poz. 175).

11 Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 175).

12 Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171).

13 J. Abramowicz, *Przestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarnego podczas konfliktów zbrojnych oraz misji pokojowych i stabilizacyjnych*, [w:] W. Waclawczyk, K. Żarna (red.), *Zbrodnia i kara. Ludobójstwo, zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości*, Toruń 2011, s. 18.

nowa, niewywodząca się z wcześniejszych regulacji, stanowi więc wyraz postępu w dziedzinie międzynarodowego prawa humanitarnego. Wprowadzenie tych regulacji wiązać należy z doświadczeniami wynikającymi z toczących się konfliktów. Sprawily one bowiem, że los ludności cywilnej stał się równie niepewny i niebezpieczny, jak osób należących do sił zbrojnych. Pierwsza część przepisów zawartych w konwencji udziela ogólnej ochrony ludności przed niektórymi skutkami wojny – rozciąga regulacje wcześniejszych Konwencji Genewskich również na osoby szczególnie słabe, tj. rannych, chorych, inwalidów, dzieci czy kobiety ciężarne. Drugą część liczącej 159 artykułów konwencji stanowią przepisy dotyczące ochrony osób cywilnych, obywateli państwa nieprzyjacielskiego – zarówno na terytorium państwa biorącego udział w wojnie, jak i państwa okupowanego¹⁴.

Kolejne poszerzenie międzynarodowego ustawodawstwa humanitarnego wynikało z jednej strony z wprowadzenia dotychczas niespotykanych form działań zbrojnych wykorzystywanych w konfliktach zbrojnych, z drugiej ze wzrostu liczby konfliktów o wewnętrznym charakterze. Istniała również potrzeba wprowadzenia regulacji zapobiegających brakowi rozróżnienia pomiędzy uczestnikami walki a ludnością cywilną. Po kilkuletniej procedurze rokowań prowadzonych przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, w 1977 roku podpisano w Genewie dwa Protokoły Dodatkowe do obowiązujących Konwencji Genewskich:

- I Protokół Dodatkowy „o ochronie ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych”¹⁵.
- II Protokół Dodatkowy „o ochronie ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych”¹⁶.
- Protokoły te zapewniły większą – niż na podstawie samych konwencji – ochronę ofiar międzynarodowych i wewnętrznych konfliktów zbrojnych.

Same konwencje zostały oparte na zasadzie szacunku dla jednostki ludzkiej i przynależnej każdemu godności. Protokoły zaś rozszerzyły zakres udzielanej ochrony na każdą osobę doświadczającą negatywnych następstw konfliktu zbrojnego. Powyższe założenia przejawiają się m.in. w obowiązku gromadzenia, zabezpieczania i przekazywania rodzinom dokumentów, pieniędzy, wartościowych przedmiotów oraz pamiątek osobistych pozostałych po zmarłym. Prowadzony powinien być również wykaz grobów oraz osób w nich pochowanych. Pierwszy Protokół Dodatkowy zawiera m.in. zobowiązanie stron konwencji do działań, które doprowadzić mają do tego, że „szczątki osób zmarłych z przyczyn związanych z okupacją lub działaniami wojennymi oraz osób, które nie były obywatelami państwa, w którym

14 Ibidem.

15 Protokół Dodatkowy z dnia 8 czerwca 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175).

16 Ibidem.

zmarły w związku z działaniami wojennymi”, traktowane będą z należnym im szacunkiem, a groby, w których są pochowane, utrzymane i właściwie oznaczone¹⁷.

Niepokojący jest fakt, iż mimo wprowadzenia do prawa międzynarodowego licznych norm mających uregulować sposób prowadzenia działań zbrojnych, tak by wiązały się one z poszanowaniem praw człowieka, wciąż do czynienia mamy z licznymi atakami bezpośrednio lub pośrednio skierowanymi na ludność cywilną. Stanowią one naruszenie obowiązujących zasad prowadzenia konfliktów zbrojnych, a jednocześnie niejednokrotnie spotykają się ze znikomą reakcją ze strony środowiska międzynarodowego, czy też z trudnościami z zastosowaniem właściwych sankcji (głównie z uwagi na problemy z ustaleniem winy danego podmiotu)¹⁸. Wydaje się więc, że niejednokrotnie stopień implementacji norm prawa humanitarnego i praw człowieka w praktyce prowadzenia konfliktów jest znacząco niższy niż pożądaný. Brakuje bowiem sankcji i mechanizmów, które będą skutecznie egzekwowały złamanie wprowadzonych reguł. Za powyższym twierdzeniem przemawiają opinie prezentowane przez specjalnych sprawozdawców działających przy organizacjach międzynarodowych – głównie typu *watch dog* – oraz organizacjach międzyrządowych. Zwracają oni bowiem uwagę na wciąż powiększającą się liczbę osób cywilnych zabijanych w czasie konfliktów zbrojnych. Co więcej, dokładna liczba zabitych cywilów – czy choćby szacunkowe dane – w wielu konfliktach jest trudna do ustalenia. Podczas szczególnie drastycznych konfliktów ustalenie tego rodzaju danych trwa niejednokrotnie latami.

Konflikty zbrojne wciąż cechują się dużą skalą okrucieństwa i brutalności oraz brakiem poszanowania dla jakichkolwiek wymagań stawianych przez prawo. Raport Human Rights Watch wskazał m.in., że trzy akcje poszukiwania rebeliantów przez rosyjskich żołnierzy przyniosły śmierć – w wyniku doraźnych, arbitralnych i pozasądowych egzekucji – więcej niż 130 cywilów. Rosyjskie organizacje obrony praw człowieka wskazują zaś, że podczas pierwszej wojny w Czeczenii, w Groznm zostalo zabitych ponad 23 tys. ludzi – cywilów, mieszkańców miast, w tym ponad 2 tys. dzieci¹⁹. Podobnie konflikty na terenie byłej Jugosławii wiązały się ze znacznym nieposzanowaniem prawa regulującego sposób traktowania ludności cywilnej – w czasie konfliktu w Bośni i Hercegowinie obie strony toczącego się konfliktu dokonywały zbiorowych egzekucji – głównie po zdobyciu nowych miejscowości²⁰. Konflikt w Kosowie zaś wykazał, że niejednokrotnie ataki na ludność cywilną – jako najsłabszą – stanowią swego rodzaju odwet za porażki armii. Ataki te przybierają formę od-

17 B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005, s. 56-57.

18 Szerzej zob. J. Dobrowolska-Polak (red.), *Solidarność humanitarna*, Poznań 2011, s. 260 i n.

19 Zob. P. Mitzner, *Misja Kowalinowa*, Warszawa 1996, s. 89.

20 M.in. w 1992 r. siły serbskie eksterminowały trzy czwarte spośród 4,5 tys. mieszkańców sześciu górskich wiosek. Zob. *Raport Specjalnego Sprawozdawcy Komisji Praw Człowieka ONZ ds. sytuacji na terenie byłej Jugosławii Tadeusza Mazowieckiego z 10 lutego 1993 r.*, [w:] *Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii*, Poznań – Warszawa 1993, s. 112.

powiedzialności zbiorowej ludności cywilnej. Represje m.in. wobec kosowskich Albańczyków nasiliły się po bombardowaniu przez NATO, w styczniu 2001 roku zaś afgańscy talibowie, podejrzewając grupę ludzi z regionu Hazarajad, dokonali zabójstwa od 100 do 300 osób – w tym pracowników organizacji humanitarnych.

Ludność cywilna regionów objętych konfliktem zbrojnym staje się szczególnie zagrożona w przypadku prowadzenia polityki czyszczenia etnicznego oraz dokonywania działań mających na celu zniszczenie w całości lub części grup narodów etnicznych, rasowych lub religijnych (zbrodnia ludobójstwa)²¹. Współczesna polityka ludobójstwa przybiera zwykle formę masowych ataków na ludność cywilną. Po II wojnie światowej szczególnie okrutnym aktem ludobójstwa były wydarzenia w Rwandzie, gdzie pomiędzy kwietniem a lipcem 1994 roku według szacunkowych danych zginęło nawet 800 tys. cywilów, przy czym w regionie tym już wcześniej dochodziło do masowych ataków dokonywanych wzajemnie przez grupy Tutsi i Hutu²². Podobnie w Kongo, w czasie wojny domowej w latach 1971-1978 zamordowano kilka tysięcy osób cywilnych – opozycjonistów oraz członków grup etnicznych Acholi i Lango. Podczas secesji Biafry do Nigerii zginęło zaś kilka tysięcy osób należących do plemienia Ibo²³.

Do równie okrutnych aktów ludobójstwa doszło w Azji, gdzie w Kambodży w latach 1970-1979 w okresie rządów Czerwonych Khmerów zginęło ponad 500 tys. osób. W roku 1971 zaś w wyniku konfliktu dotyczącego powstania Bangladeszu zginęło prawie 15 tys. osób – zarówno narodowości pakistańskiej, jak i indyjskiej²⁴. Podobnie za akty ludobójstwa uznać można politykę prowadzoną od prawie pięćdziesięciu lat w Chińskiej Republice Ludowej wobec Tybetańczyków i Ujgurów.

W Ameryce polityka ludobójstwa i czyszczenia etnicznego skierowana została przeciwko rdzennej ludności tego rejonu. W Paragwaju np. w latach 1970-1974, przy współudziale rządu doszło do wymordowania prawie całego plemienia Indian Ache. W rejonie zaś Bliskiego i Środkowego Wschodu armia izraelska w 1982 roku dokonała ataku na obozy dla uchodźców pochodzących z ludu Sabra i Szatila – zginęło ówczasie 328 cywilów²⁵.

Istniejące ustawodawstwo mające zapobiec zbrodni ludobójstwa spotyka się z problemem prawnego uregulowania działań kwalifikowanych jako polityka ludobójstwa oraz trudnościami z dochodzeniem odpowiedzialności za popełnienie takiego czynu. Funkcjonujące regulacje obarczone oczekiwaniami społecznymi wykazują znaczne niedoskonałości – czego dowodem są wskazane wyżej przykłady.

21 Art. 2 Konwencji z dnia 9 grudnia 1948 r. w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (Dz.U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9 i Nr 31, poz. 213).

22 M. Cutts, *Uchodźcy świata. 50 lat pomocy humanitarnej*, Warszawa 2000, s. 269.

23 Zob. J. Dobrowolska-Polak, op. cit., s. 58.

24 M. Nawrot, *Wojna indyjsko-pakistańska 1971 r.*, http://www.psz.pl/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=823 (20.05.2014).

25 J. Dobrowolska-Polak, op. cit., s. 59. Zob. też G. Kohn, *Encyklopedia wojen*, Warszawa 1998, s. 290.

Powoduje to m.in. problemy w zapobieganiu przyszłym przypadkom ludobójstwa. Niezbędna wydaje się więc reforma istniejących regulacji prawnych²⁶.

Opisane akty niejednokrotnie wiążą się z brakiem poszanowania dla zmarłych. Ciała pozostawiane są bez pogrzebu, a postępowanie z nimi cechuje brak poszanowania norm pietyzmu, wymiar post mortem szacunku należnego każdemu człowiekowi wymaga zaś otoczenia opieką ciał wszystkich osób zmarłych. W celu ochrony przed niewłaściwym traktowaniem zwłok osób poległych podczas konfliktu zbrojnego I Konwencja Genewska nałożyła na strony konfliktu obowiązek wyszukania poległych i niedopuszczenia do ich ograbienia²⁷. Konwencja wskazuje m.in., że „Strony w konflikcie powinny możliwie najprędzej zarejestrować wszystkie dane mogące pomóc w ustaleniu tożsamości zmarłych strony przeciwnej, którzy znaleźli się w ich władzy. Te informacje powinny w miarę możliwości zawierać:

- a) oznaczenie Mocarstwa, któremu oni podlegają;
- b) przydział lub numer książeczki wojskowej;
- c) nazwisko;
- d) imię lub imiona;
- e) datę urodzenia;
- f) wszelkie inne dane znajdujące się na karcie lub tabliczce tożsamości;
- g) datę i miejsce zgonu;
- h) wiadomości dotyczące przyczyny zgonu”.

Jeżeli działania wojenne nie pozwalają na pogrzebanie lub spalenie zwłok, normy międzynarodowe nakazują ich ewakuację do drogi, wzdłuż której przemieszczają się siły zbrojne poszkodowanego, lub do miejsca, w którym one stacjonują. Zwłoki powinny być pozostawione wraz z połową tabliczki rozpoznawczej – tak by możliwa była ich identyfikacja²⁸. Dodatkowo uregulowane zostały kwestie dotyczące osób internowanych (IV Konwencja Genewska). Po każdym zgonie takiej osoby, który wynikał lub co do którego istnieje podejrzenie, że wynika z działań warty, innego internowanego lub jakiegokolwiek innej osoby, jak i po każdym zgonie, którego przyczyna nie jest znana, państwo zatrzymujące przeprowadzić powinno urzędowe dochodzenie.

Ważny z punktu widzenia aspektów post mortem prowadzenia konfliktów zbrojnych stał się I Protokół Dodatkowy do Konwencji Genewskich zobowiązujący stro-

26 T. Iwanek, *Zbrodnia ludobójstwa w prawie międzynarodowym. Problemy skuteczności i efektywności*, [w:] W. Wacławczyk, K. Żarna (red.), op. cit., s. 104.

27 A. Wedel-Domaradzka, op. cit., s. 94. Zob. też T. Jasudowicz, *Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych. Rekonstrukcja międzynarodowego prawa humanitarne*, Toruń 1997, s. 57-58.

28 Pierwsza Konwencja Genewska nakazuje zwrot państwu, z którego ofiara pochodzi, „połowy podwójnych tabliczek tożsamości, testamentów lub innych elementów mających znaczenie dla rodziny zmarłej osoby, pieniędzy i wszelkich przedmiotów znalezionych przy zwłokach, a mających wartość rzeczyswą lub pamiątkową”.

ny konwencji do działań zapewniających, iż „szczęśliwi osoby zmarłych z przyczyn związanych z okupacją lub w czasie pozbawienia wolności spowodowanego okupacją, działaniami wojennymi oraz osób, które nie były obywatelami państwa, w którym zmarły w związku z działaniami wojennymi, powinny traktowane być zgodnie z normami pietyzmu”. Podobne uregulowania dotyczą postępowania z grobami – właściwego ich oznaczenia oraz utrzymania²⁹.

Całokształt międzynarodowego prawa humanitarnego stanowi imponujący zbiór zasad i regulacji. Wskazane sytuacje pokazują jednak niejednokrotnie, iż rzeczywistość odbiega od założeń konwencji. Okrucieństwo czy zbiorowe egzekucje stanowią wyraz bezsilności społeczeństwa międzynarodowego. Niemniej jednak znaczenie uregulowań Konwencji Genewskich jest bardzo duże. Ukształtowały one bowiem swoistą międzynarodową zaporę przed przemocą i łamaniem podstawowych praw i wolności przynależnych każdemu człowiekowi.

Literatura

- Abramowicz J., *Przestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarnego podczas konfliktów zbrojnych oraz misji pokojowych i stabilizacyjnych*, [w:] W. Wacławczyk, K. Żarna (red.), *Zbrodnia i kara. Ludobójstwo, zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości*, Toruń 2011.
- Cutts M., *Uchodźcy świata. 50 lat pomocy humanitarnej*, Warszawa 2000.
- Dobrowolska-Polak J., *Ludzie w cieniu wojny. Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktów zbrojnych*, Poznań 2011.
- Dobrowolska-Polak J. (red.), *Solidarność humanitarna*, Poznań 2011.
- Gronowska B., T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005.
- Human Security Report 2005. War and Peace in the 21st Century*, New York – Oxford 2005.
- Iwanek T., *Zbrodnia ludobójstwa w prawie międzynarodowym. Problemy skuteczności i efektywności*, [w:] W. Wacławczyk, K. Żarna (red.), *Zbrodnia i kara. Ludobójstwo, zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości*, Toruń 2011.
- Kohn G., *Encyklopedia wojen*, Warszawa 1998.
- Mitzner P., *Misja Kowalinowa*, Warszawa 1996.
- Raport Specjalnego Sprawozdawcy Komisji Praw Człowieka ONZ ds. sytuacji na terenie byłej Jugosławii Tadeusza Mazowieckiego z 10 lutego 1993 r.*, [w:] *Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii*, Poznań – Warszawa 1993.
- Vigny J.D., Thompson C., *Fundamental Standards of Humanity: What future?*, „*Netherlands Quarterly of Human Rights*” 2002, nr 2.
- Wedel-Domaradzka A., *Śmierć a prawa człowieka*, Toruń 2011.
- Women, peace and security. Study submitted by the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1325 (2000)*, New York 2002.
- Zeszyty Pedagogiczne Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycza, Zeszyt B.

29 Protokół Dodatkowy z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175).

Źródła prawa

- Konwencja z dnia 9 grudnia 1948 r. w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (Dz.U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9 i Nr 31, poz. 213).
- Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171).
- Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (Dz.U. z 1956 r. Nr 56, poz. 175).
- Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171).
- Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 175).
- Protokół Dodatkowy z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175).
- Protokół Dodatkowy z dnia 8 czerwca 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175).